

WYKŁAD INAUGURACYJNY JOHANNA PHILIPPA BREYNE' A W GDAŃSKIEJ SOCIETAS LITTERARIA

KATARZYNA PĘKACKA-FALKOWSKA
<https://orcid.org/0000-0003-2068-7957>

Uniwersytet Medyczny
im. Karola Marcinkowskiego
w Poznaniu

Streszczenie: Pierwszym prywatnym towarzystwem naukowym w Gdańsku była założona w 1720 r. Societas Litteraria Cuius Symbolum Virtutis et Scientiarum Incrementa. Stowarzyszenie, początkowo nakierowane na humaniora, zmieniło swój profil badawczy w 1721 r. po przyjęciu do grona członków doktora filozofii i medycyny Johanna Philippa Breyne'a. W wykładzie inauguracyjnym o charakterze manifestu programowego uczony wytyczył na kolejne sześć lat główne kierunki rozwoju towarzystwa, przesuując główny ciężar jego zainteresowań z historii i prawa na przyrodoznawstwo. W artykule zarysowano wybrane okoliczności udanych i nieudanych prób powoływania towarzystw naukowych w Gdańsku do 1720 r. oraz zaprezentowano treść inauguracyjnego wykładu J.P. Breyne'a z 1721 r.

Słowa kluczowe: Johann Philipp Breyne, Societas Litteraria (Gdańsk), przyrodoznawstwo (XVIII w.), towarzystwa naukowe (XVIII w.), Gdańsk (XVIII w.), Prusy Królewskie (XVIII w.), źródła

The Inaugural Lecture of Johann Philipp Breyne in the Gdańsk Societas Litteraria

Abstract: The first private scientific society in Gdańsk was founded in 1720 under the name Societas Litteraria Cuius Symbolum Virtutis et Scientiarum Incrementa. Initially focused on the humanities, the association changed its research profile in 1721 after admitting Johann Philipp Breyne, a doctor of philosophy and medicine, as a member. In his inaugural lecture, serving as a programmatic manifesto, the scholar outlined the main directions for the society's development over the next six years, shifting its primary focus from history and law to natural history. The article outlines selected circumstances of successful and unsuccessful

* Artykuł powstał m.in. na podstawie materiałów zebranych podczas kwerend przeprowadzonych dzięki wsparciu Forschungszentrum Gotha i Fundacji z Brzezia Lanckorońskich. Po raz pierwszy o wykładzie inauguracyjnym J.P. Breyne'a pisałam w 2016 r. w tekście popularnonaukowym: *Johann Philipp Breyne i jego wykład o powodach, dla których warto studiować Naturę*, https://www.wilanow-palac.pl/johann_philipp_breyne_i_jego_wyklad_o_powodach_dla_ktorych_warto_studiuowac_nature.html [dostęp: 10 lipca 2023].

attempts to establish scientific societies in Gdańsk up to 1720 and presents the content of J.P. Breyne's inaugural lecture from 1721.

Keywords: Johann Philipp Breyne; Societas Litteraria (Gdańsk); natural science (18th century); scientific societies (18th century); Gdańsk (18th century); Royal Prussia (18th century); sources

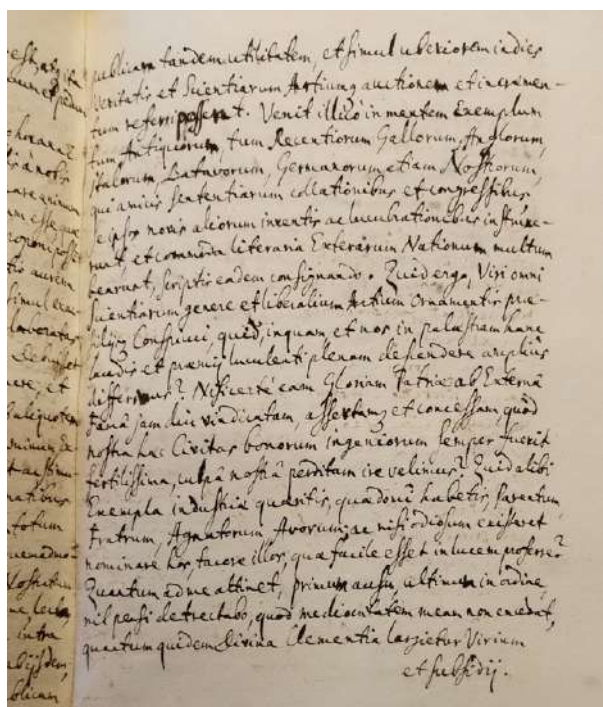
Stulecie XVII i początek wieku XVIII w Europie to czas intensywnych procesów samoorganizacji i instytucjonalizacji nauki pozauniwersyteckiej. W 1697 r. Gottfried Wilhelm Leibniz wprost pisał: „Es scheint, dass an jetzo ein Saeculum sei, da man zu Sozietäten Lust hat”¹.

W oddolny ruch tworzenia towarzystw naukowych w drugiej połowie XVII w. wpisali się także gdańszczanie, niemniej pierwsze próby powoływania tego rodzaju stowarzyszeń zakończyły się nad Motławą niepowodzeniem. W Gdańsku *quasi*-towarzystwo naukowe o charakterze medyczno-przyrodniczym chcieli najprawdopodobniej utworzyć lokalni medycy. Ich plany z 26 marca 1677 r. powołania Collegium Medicum pod auspicjami rady miejskiej zakładały bowiem także działalność badawczą w zakresie szeroko rozumianej *ars medica*².

Jeden z sygnatariuszy „Adumbratio legum futuri Collegii Medici Gedanensis”, związany z Royal Society doktor filozofii i medycyny Israel Conradt, w wydanej w tym samym roku w Oliwie *Dissertatio medico-physica de frigoris natura et effectibus* wymieniał powody, dla których w Gdańsku należałoby utworzyć kolektyw badawczy: „Cogitavi saepe apud me ipsum, quaemadmodum vel ea, quae apud Exteros molestis et sumptuosis Nostratium peregrinationibus, vel ea quae domi studio, inquisitione, lecta, visa, audita, rationibus et experimentis stabilita, intra privatos parietes scriniaque abscondita servantur et coercentur congesta, ab iisdem ad publicam tandem utilitatem et simul uberiozem in dies veritatis et scientiarum Artiumque egregiarum cultum et incrementum transferri possent. Venito illico in mentem exemplum tam Antiquorum sapientum, quam Recentiorum, Gallorum, Anglorum, Italarum, Batavorum, Germanorum etiam nostrorum inclitorum, qui amicis sententiarum collocationibus et svavibus colloquiis, repetitis subinde congressibus et conventibus se ipsos novis aliorum inventis ac lucubrationibus instruxerunt, et commoda litteraria aliarum nationum egregie bearunt scriptis eadem consignando. Quid ergo, viri, omni scientiarum genere et

1 G.W. Leibniz, *Politische Schriften*, hrsg. von H.H. Holz, Bd. 2, Frankfurt – Wien 1966, s. 83.

2 III. *Adumbratio legum futuri Collegii Medici Gedanensis*, [w:] *Collegium Medicum w Gdańsku. Pierwsza na ziemiach polskich izba lekarska*, T. i K. Bilikiewiczowie, Kraków 1948, s. 40, par. XIV. Por. S. Sokół, *Medycyna w Gdańsku w dobie odrodzenia*, Wrocław – Warszawa 1960, s. 209.

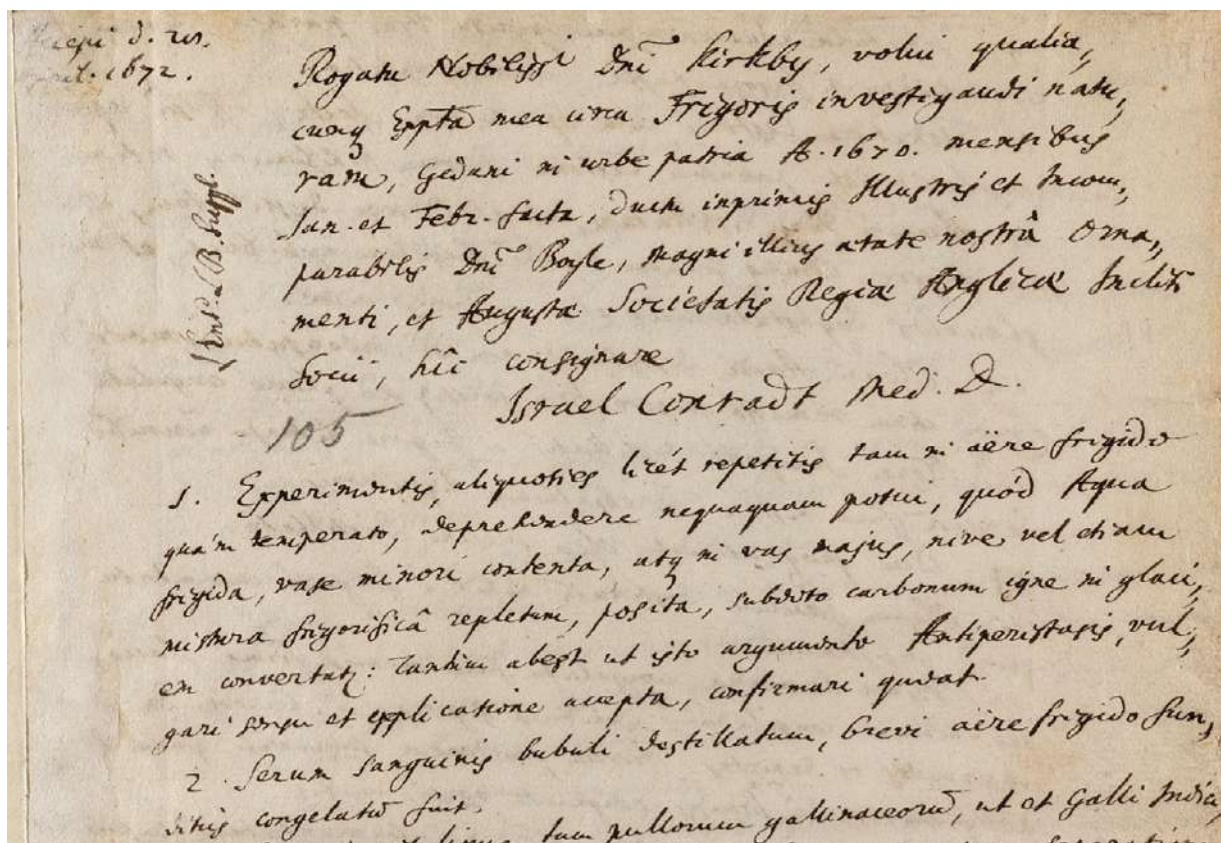

1a-b. Fragment rękopisu I. Conradta z 1670 r. *De frigoris natura et effectibus* (mówiący o konieczności powołania w Gdańsku towarzystwa badawczego), który autor przekazał gdańskiej bibliotece radzieckiej, oraz fragment jego pergaminowej oprawy
Ze zbiorów PAN Biblioteki Gdańskiej

liberalium artium ornamentis praesidiisque conspicui, quid inquam, et nos in palaestram hanc laudis et praemii immortalis plenam descendere amplius differimus?"³.

Praca I. Conradta o działaniu zimna była dla gdańszczan ważna tak dalece, że autor ofiarował jej rękopis bibliotece radzieckiej (il. 1a-b). Z kolei raporty z jego stu obserwacji

3 I. Conradt, *Dissertatio medico-physica de frigoris natura et effectibus*, Oliva 1677, s. 202–203; por. PAN Biblioteka Gdańska (dalej cyt.: PAN BG), Ms 2245, k. 60a oraz il. 1b w prezentowanym artykule. Fragment tłumaczenia powyższego cytatu przytacza Ł. Kurdybacha (*idem*, *Stosunki kulturalne polsko-gdańskie w XVIII wieku*, Gdańsk 1937, s.12): „Zastanawiałem się często nad tym, jak w zaciszu domowym giną bezużytecznie te wszystkie zdobycze, które po wielkich trudach i kosztach przywozimy z podróży naukowych do obcych krajów. Przez ukrywanie tych zdobyczy w prywatnych domach i skrzyniach opóźniamy płynący z nich pożytek publiczny i działamy hamująco na rozwój nauk i tkwiącej w nich prawdy”.

2. Fragment kopii wysłanego za pośrednictwem Ch. Kirgby'ego rękopisu omawiającego sto gdańskich eksperymentów I. Conradta z zamrażaniem i krzepnięciem

Ze zbiorów The Library and Archives of the Royal Society, sygn. EL/C1/105

Uwaga: Oryginał tego przekazu, zatytułowanego wtórnie „Experimenta D^{ns} Conradt Gedanensis circa frigoris naturam etc.”, został sporządzony przez samego I. Conradta i zaadresowany do Roberta Boyle'a. Do siedziby Royal Society został wysłany drogą morską z Gdańska przez Ch. Kirgby'ego 13 kwietnia i trafił do rąk sekretarza towarzystwa Henry'ego Oldenburga po dwóch tygodniach – 28 kwietnia 1672 r.

i eksperymentów nad zamrażaniem i krzepnięciem przestał w 1672 r. do Londynu mieszkający nad Motławą kupiec angielski Christopher Kirgby (il. 2)⁴.

4 Zob. np. *The Correspondence of Henry Oldenburg*, ed. A.R. Hall and M.B. Hall, Vol. 9: 1672–1673, Madison, Wisconsin 1973, s. 20: Letter no. 1954: Kirkby to Oldenburg 13 April 1672: „the Warr 'twixt us & holland Breakeing out soe soone; & the Apprehensions that it will be vigourously prosecuted on both sijdes; have Deprived mee of an oppertunitij bij water to send Mr Ro. Boyle The inclosed observations about Colde Communicated to mee by the Learned Doctor of physick Monsr Israel Conradt; and not knoweing how to address any thing for him; but to yourselfe, I am bolde to give you this trouble, requesting the favour at your hands. After perusall to present the same together with my most humble service to That noble person, whom I dare not importune with a letter, feareing to Disturbe (even for a moment) his more serious studies”; s. 113: Letter no. 1999: Kirkby to Oldenburg 15 June 1672: „After a tedious passage by sea yours [of] 18th March is at Last come to hand since the writeing whereof I hope you have received mine [of] 23 the Aprill giving Covert to 100 Experiments of Doctor Conradts about colde”.

I rzeczywiście, I. Conradt od późnych lat sześćdziesiątych XVII w. – najprawdopodobniej z inspiracji Johanna Hewelckego (czyli Jana Heweliusza)⁵ – prowadził interesujące członków Royal Society studia prywatne, włączając w nie wielu ze swych przyjaciół, w tym pierwszego lekarza miejskiego Johannesa Schmiedta⁶. Według niektórych przekazów, stworzona przez niego wówczas nieformalna grupa badawcza mogła mieć charakter prototowarzystwa naukowego⁷.

Niemniej także pozostali sygnatariusze „Adumbratio...”, w tym wspomniany już J. Schmiedt oraz Georg Seger czy Christoph Gottwald, w zaciszu własnych gabinetów zajmowali się studiami przyrodniczymi, acz trzeba pamiętać, że pełniący funkcję profesora medycyny w Atheneum Gedanense G. Seger prowadził równoległe pokazy publiczne w gimnazjalnym teatrze anatomicznym, a z kolei J. Schmiedt eksperymentował nierzadko w lokalnych szpitalach. Wszyscy oni byli także związani z wieloma zachodnioeuropejskimi towarzystwami naukowymi o różnych profilach⁸.

Niezależnie szeroko rozumiane studia nad naturą podejmowali w tym czasie także gdańscy *Gelehrte*, nieposiadający formalnego wykształcenia uniwersyteckiego. Wśród nich najstynniejszymi byli Jacob Breyne, ojciec Johanna Philippa, i wspomniany już J. Hewelcke, natomiast wśród mniej znanych wymienić można m.in. Georga Schroedera i Michaela Behme'a von Behmenfelda⁹. Przy tym, co istotne, do J. Hewelckego w latach osiemdziesiątych XVII w. pisał sam I. Conradt. Medyk prosił, by astronom i piwowar, członek angielskiego

5 Zob. więcej K. Pękacka-Falkowska, *The English Connection: Jacob and Johann Philipp Breyne, James Petiver and Plants: The Correspondence between the Breyne and Petiver from the 1690s*, „Kwartalnik Historyczny” 2021, t. 185, z. 5, s. 171, DOI: 10.12775/KH.2021.128.SI.1.06

6 PAN BG, Ms 673, k. 120n [zapiski ze stycznia i lutego 1670 r.].

7 *III. Versuche und Abhandlungen der Naturforschenden Gesellschaft in Dantzic etc. hoc est: Experimenta et dissertationes Societatis Gedanensis naturam scrutantis. Tomus I. Gedani 1747. typis Schreiberianis, tria alphab. et 6. pl. continens, vna cum octo tabulis in aes incis, in 4ta maiori forma*, „Acta litteraria regni Poloniae et magni ducatus Lithuaniae anno MDCCLV publicata” 1755, Trimestre primum, s. 36: „Redeamus ad societatem nostram Gedanensem. Primam huius ideam mente concepit doctus medicus ISRAEL CONRADT physicus Gedanensis, anno 1670, qui caeteros eruditos Gedanenses ad instituendam scientiarum societatem excitauit, prout id ex dissertatione de frigoris natura et effectibus, typis et sumtibus monasterii Olivensis, 1677, apparet. Viuo autem eo desiderium eius non fuit expletum”. Jest to przedruk z I tomu czasopisma wydawanego przez gdańską Naturforschende Gesellschaft.

8 Zob. np. K. Pękacka-Falkowska, *Między Gdańskiem a Toruniem: Georg Seger i anatomia*, [w:] *Historia to (nie) fraszka. Studia ofiarowane profesorowi Krzysztofowi Mikulskiemu z okazji 60 rocznicy urodzin*, red. M. Targowski, A. Zielińska, Toruń 2020, s. 117–181; *eadem*, *Instrumenty chirurgiczno-anatomiczne i rytownicze gdańskiego lekarza Christopha Gottwalda (1636–1700)*, „Klio. Czasopismo poświęcone dziejom Polski i powszechnym” 2018, t. 46, z. 3, s. 157–183, <https://doi.org/10.12775/KLIO.2018.037>; *eadem*, B. Siek, *Johannes Schmiedt (1623–1690)*, „Journal of Neurology” 2021, t. 268, nr 12, s. 4918–4920, DOI: 10.1007/s00415-021-10602-w

9 PAN BG, Ms 673, *passim*; K. Pękacka-Falkowska, *The English Connection...*, s. 172.

3. Cnoty/wartości realizowane poprzez prowadzenie studiów naturalistycznych wg Jacoba Breyne'a

Z Jacobi Breynii Gedanensis *Icones Exoticarum aliarumque Minus Cognitarum Plantarum in Centuria Prima, cum figuris aeneis summo studio elaboratis*, Gedani 1678, strona tytułowa (fragment)

Uwaga: Analiza pisma wskazuje, że w sygnecie uzupełnienia imienia i nazwiska autora dokonał odręcznie sam Jacob Breyne. Dotyczy to także innych znanych mi egzemplarzy *Icones Exoticarum...*

Towarzystwa Królewskiego, wspomógł go i innych gdańszczan w pozyskaniu przychylności członków rady miejskiej dla powstania nad Motławą formalnego stowarzyszenia badawczego¹⁰.

O tym, jakie wartości stały za aktywnościami poznawczymi (i wiedzotwórczymi) gdańszczan w XVII w., informował wielokrotnie w swoich pracach J. Breyne. Interesujący się botaniką (oraz walorami użytkowymi i handlowymi roślin) kupiec podkreślał m.in. w *Centurii*, że wszelkie studia z zakresu *historia naturalis* mają służyć realizacji trzech podstawowych cnót/wartości: umiłowaniu Boga (łac. *divinitas*), użyteczności (łac. *utilitas*) i przyjemności (łac. *delectatio*) (il. 3)¹¹.

Ze względu na niekorzystne uwarunkowania społeczno-polityczne pierwsze prywatne towarzystwo naukowe nad Motławą powstało dopiero w XVIII w. (choć, jak wspomniano,

¹⁰ *Excerpta ex litteris illustrium et clasissimorum virorum ad nobilissimum, ampliss. et consultiss. Johannem Hevelium cons. Gedanensem perscriptis, judicia de rebus astronomicis ejusdemque scriptis exhibentia, studio ac opera Johannis Erici Olhoffii...* [etc.], Gedani 1683, s. 210: „Sin vero diffusiori tractatione plus operae impendere & temporis ament, alia via uberiolem laudis, nec non ad plures resdudantis utilitatis messem sperare. Demum, ut coetera praeteream, glorioso Externorum exemplo excitatum fortassis aliquando iri Generosa Urbis nostrae Tectora, ut sociis laboribus Patriae antiquum Decus, Eruditionis & Experientiae quoque nomine asserere cupiant”.

¹¹ *Jacobi Breynii Gedanensis Icones Exoticarum aliarumque minus cognitarum plantarum centuria prima, cum figuris aeneis summo studio elaboratis*, Gedani 1678, bs. (*Dedicatio*).

gdańszczanie współpracowali już wcześniej z licznymi towarzystwami zagranicznymi¹²). W październiku 1720 r. założono Societas Litteraria Cuius Symbolum Virtutis et Scientiarum Incrementa, zorientowaną początkowo na historię, prawo oraz inne humaniora – i której profil zmienił się zaledwie po roku¹³, kiedy członkostwo w stowarzyszeniu otrzymał doktor medycyny i filozofii Johann Philipp Breyne¹⁴.

J.P. Breyne w chwili wyboru na członka Societas Litteraria nie prowadził już regularnej praktyki medycznej, którą zawiesił w 1718 r. Jak pisał do swych przyjaciół w Anglii, gdy po śmierci teścia odziedziczył po nim ogromny majątek, mógł porzucić męczące go zajęcie, któremu nie sprzyjał także pogarszający się stan zdrowia. Od tego czasu koncentrował się na dociekaniach przyrodniczych i prowadzeniu prywatnego ogrodu botanicznego na Bra-banku. Wszak: „I design to abandon allmost ye Practice of Physic, being forced by ye weakness of my constitution and to spend ye most part of my time to ye study of Natural History and to admire ye wonderfull works of ye Allmighty God”¹⁵, oraz: „Now I designed to putt me in repose, and to Spend ye most time in natural History”¹⁶.

W chwili wyboru do Societas Litteraria J.P. Breyne był także członkiem dwóch innych towarzystw naukowych działających za zachodzie Europy: Royal Society i Leopoldyny, które funkcjonowały odpowiednio pod patronatem królewskim i cesarskim.

Do Towarzystwa Królewskiego w Londynie Johanna Philippa przyjęto 21 kwietnia 1703 r. podczas jego *peregrinatio medica* (il. 4)¹⁷, acz przyjaciel jego ojca, James Petiver, obiecał mu członkostwo w Royal Society jeszcze w 1698 r.¹⁸, ponawiając swoją propozycję trzy lata

12 Zob. np. M. Czerniakowska, *Jan Heweliusz i Towarzystwo Królewskie w Londynie*, Gdańsk 2010; K. Pękacka-Falkowska, „Freundschaft die auch nach dem Tod wärt”. Daniel Gödtke, Gerard Blaes i zootomia, „Zapiski Historyczne” 2020, t. 85, z. 1, s. 51–89, DOI: 10.15762/ZH.2020.02. Por. także przyp. 9.

13 W. Zientara, *Statut gdańskiego Towarzystwa Naukowego Societas Litteraria 1720–1727*, „Zapiski Historyczne” 1991, z. 1, t. LVI, s. 77–92.

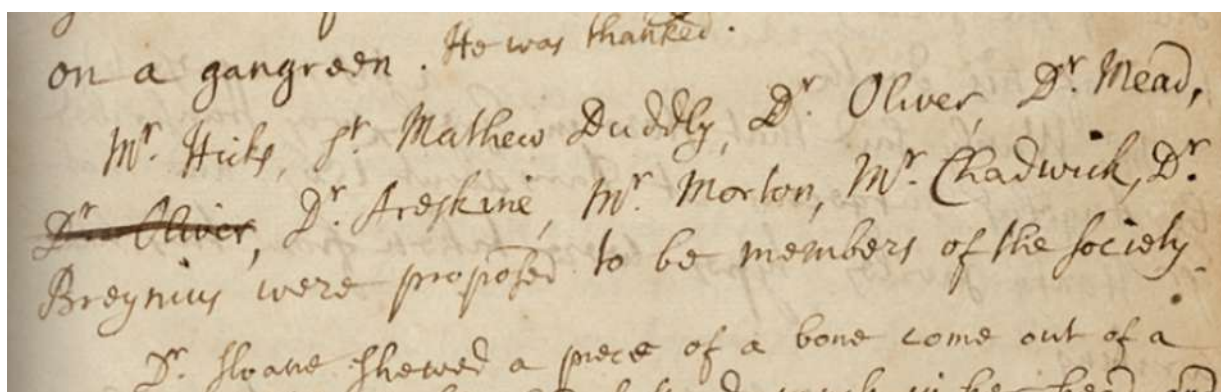
14 O życiu J.P. Breyne'a zob. np. biogram autorstwa Edmunda Kotarskiego i Andrzeja Januszajtisa, https://gdansk.gedanopedia.pl/gdansk/?title=BREYN_JOHANN_PHILIPP,_lekarz,_przyrodnik [dostęp: 10 lipca 2023].

15 The Library and Archives of the Royal Society, Sherard Correspondence 252/1, No. 87 (25.05).

16 The British Library, Sloane Ms 4045, k. 117a (29.05.).

17 The Library and Archives of the Royal Society, sygn. MS/578, bs. Więcej o peregrynacjach medycznych J.P. Breyne'a zob. np. trzy popularnonaukowe artykuły mojego autorstwa opublikowane w 2016 r. w Pasażu Wiedzy Muzeum Pałacu Króla Jana III w Wilanowie: https://www.wilanow-palac.pl/peregrinatio_academica_gdanskiego_przyrodznawcy_johanna_philippa_breyne_a_cz_i_slynne_kolekcje_naturaliow_ogrody_oraz_muzea_londyn_i_okolice.html; https://www.wilanow-palac.pl/peregrinatio_academica_gdanskiego_przyrodznawcy_johanna_philippa_breyne_a_cz_ii_przystanek_lizbona.html; https://www.wilanow-palac.pl/peregrinatio_academica_gdanskiego_przyrodznawcy_johanna_philippa_breyne_a_cz_iii_do_florencji.html [dostęp: 10 lipca 2023]. Aktualnie opracowuję ww. dzienniki do wydania.

18 K. Pękacka-Falkowska, *The English Connection*, s. 194.

4. Informacja zawarta w protokołach posiedzeń Royal Society o przyjęciu 21 kwietnia 1703 r. Johanna Philippa Breyne'a i siedmiu innych osób w poczet członków towarzystwa

Ze zbiorów The Library and Archives of the Royal Society

Uwaga: Wśród osób przyjętych tego dnia w poczet członków Towarzystwa Królewskiego znalazł się także Robert Areskine, kolega J.P. Breyne'a, a w przyszłości lekarz Piotra I, który wiosną 1716 r. w trakcie pobytu w Gdańsku wraz ze swoim mocodawcą miał zaangażować się m.in. w zakup Musaeum Gottwaldianum do carskiej Kunstkamery.

później¹⁹. Na członka Leopoldyny powołano go z kolei w roku 1715 (il. 5), w dyplomie przyjęcia m.in. stwierdzając, iż nowy towarzysz swoją działalność badawczą będzie prowadzić na chwałę Boga, w celu oświecania (łac. *illustro*) sztuki medycznej oraz na pożytek bliźnich²⁰. J.P. Breyne utrzymywał ponadto bogatą sieć kontaktów korespondencyjnych z badaczami z Anglii, Francji, Italii, Szwecji, Rosji i krajów niemieckojęzycznych, spośród których wielu – niezależnie od prowadzenia badań prywatnych – należało także do towarzystw naukowych o zasięgu lokalnym, krajowym i/lub paneuropejskim. W rezultacie czterdziestodwulatek w chwili przyjęcia do Societas Litteraria miał odpowiednie kwalifikacje i doświadczenie, aby nadać ton prowadzonym w niej studiom.

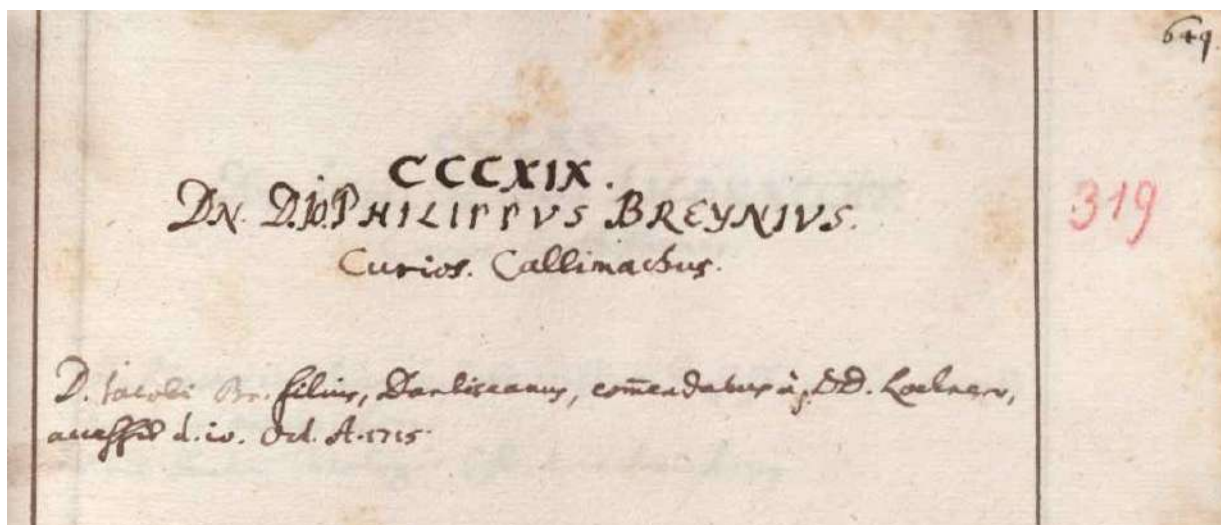
O tym, jak z grubsza wyglądała działalność J.P. Breyne'a w gdańskiej Societas Litteraria, dowiadujemy się z jego biografii pióra Gottfrieda Reygera. Skoligacony z Breynem uczony pisał, że wspomniane towarzystwo „ex vario litterarum genere themata vel colloquiis vel brevibus commentariolis, in conventibus recitatis, pertractabat”²¹, a J.P. Breyne w trakcie jego posiedzeń wygłaszał liczne wykłady – m.in.: *De praesentia studii Historiae naturalis, Thesaurus*

19 W czerwcu 1701 r. J. Petiver pisał do J.P. Breyne'a: „I have already proposed y^r being a Member of our Royall Society & there is nothing wanting but your presence to obtain it & I am very ambitious to know when we may expect y^r favour”. The British Library, Sloane Ms 3334, k. 34b.

20 Forschungsbibliothek Gotha, Chart. B 588a (2); Archiv der Leopoldina, sygn. M 2 (Matrikelbände), 01, s. 649.

21 G. Reyger, *Tentamen floriae Gedanensis methodo sexuali adcommodatae... Accessit Joannis Philippi Breynii vita et Christiani Menzellii Centuria plantarum*, Gedani 1764, s. 21 [Vita...].

5. Informacja w matrykułach Leopoldyny o przyjęciu 10 października 1715 r. J.P. Breyne'a na członka towarzystwa i obraniu przezeń pseudonimu Kallimach

Z zasobu Das Archiv der Leopoldina

Uwaga: Osobą wprowadzającą J.P. Breyne'a do Leopoldyny był Michael Friedrich Lochner von Hummelstein, ojciec jego przyjaciela, Johanna Heinricha Lochnera.

diluviorum Breynianus i *De origine luis venerae* – nie tylko w swoim domu, lecz i w domach innych towarzyszy²².

Ponieważ znajdujące się w zasobach ówczesnej Stadtbibliothek (współcześnie PAN Biblioteka Gdańska) rękopiśmienne protokoły z posiedzeń Societas Litteraria, „Ephemerides Societatis Litterariae” zaginęły w trakcie II wojny światowej lub tuż po jej zakończeniu, przez długi czas niewiele było wiadomo o działalności tego prywatnego stowarzyszenia. Ostatnim badaczem, który analizował wspomniane źródło w swoich publikacjach (i miał do niego pełny dostęp), był Łukasz Kurdybacha²³. W 1973 r. na gdańskim rynku antykwarycznym pojawił się jednak rękopis zawierający statuty towarzystwa, który zakupiło Wojewódzkie Archiwum Państwowe w Gdańsku (współcześnie: Archiwum Państwowe w Gdańsku) i którego edycję w 1991 r. upublicznił Włodzimierz Zientara. Dzięki temu od ponad trzydziestu lat wiadomo, jak dokładnie wyglądały ramy organizacyjne stowarzyszenia²⁴.

Z kolei w 2000 r. do Gdańska powróciła ta część spuścizny Naturforschende Gesellschaft (ewakuowanej pod koniec II wojny światowej z Technische Hochschule Danzig), którą przechowywano następnie w instytucjach bremeńskich. W I tomie „Musaeum Kleinianum”, aktualnie w zasobach Biblioteki Głównej Politechniki Gdańskiej, znajduje się odpis wykładu

²² *Ibidem*.

²³ Ł. Kurdybacha, *op. cit.*, s. 38–46.

²⁴ W. Zientara, *op. cit.* Por. Ł. Kurdybacha, *op. cit.*, s. 36–37.

Johanna Philippa wygłoszonego na spotkaniu Societas Litteraria 7 grudnia 1722 r. Łacińskojęzyczny wykład został poświęcony soli kamiennej i jej kopalniom działającym w Koronie²⁵; dołączono do niego także dwa załączniki, mianowicie odpisy listów, które J.P. Breyne otrzymał od swoich informatorów i podczas wykładu publicznie odczytał²⁶. Sporządzone ręką Jacoba Theodora Kleina odpisy wymienionych materiałów znajdziemy także w I woluminie „Musaeum Kleinianum” z zasobów Friedrich-Alexander-Universität Erlangen-Nürnberg Universitätsbibliothek²⁷, który jest pierwotny względem woluminu gdańskiego.

W zbiorach Forschungsbibliothek Gotha zachował się z kolei m.in. niemieckojęzyczny konspekt wykładu inauguracyjnego, wygłoszonego przez J.P. Breyne'a w dniu jego wyboru na członka Societas Litteraria. Wychodząc z pozycji fizykoteologicznych, czterdziestodwuletni gdańszczanin wskazał w nim na sześć głównych przesłanek uprawiania badań przyrodniczych. Zgodnie z jego słowami były to: 1) boskie źródło studiów naturalistycznych i historii naturalnej, 2) ich starożytny rodowód, 3) użyteczność, 4) szacowność, 5) niewinność oraz 6) przyjemność, jaką dawały²⁸. Tym samym odniósł się do tych wartości, które podczas pracy badawczej realizował jego ojciec i wielu innych uczonych z epoki, i o których *explicite* wspomniano w jego dyplomie przyjęcia w poczet członków Leopoldyny²⁹.

Pozycje fizykoteologiczne³⁰ stały się dla J.P. Breyne'a istotne m.in. dlatego, że był on głęboko wierzącym kalwinistą (od co najmniej lat czterdziestych XVIII w. pełnił funkcję

25 II. Dn: Joan: Phil: Breyne M.D. Memoranda pro Historia Naturali et Civili Salis Fossilis Polonici, ejusq. Fodinarum. Lect: in Societate Litteraria Gedanensium d. 7. Dec: 1722, w: „Museum Kleinianum. P. I–II”, s. CXV–CXVIII, <https://pbc.gda.pl/dlibra/publication/26677/edition/21467/content>, Biblioteka Główna Politechniki Gdańskiej, sygn. BG BR 504051.

26 III. Adjunctae duae Epistolae ad Clarissimi Breyneii memorands, w: „Museum Kleinianum. P. I–II”, s. CXIX–CXXIII, <https://pbc.gda.pl/dlibra/publication/26677/edition/21467/content>, Biblioteka Główna Politechniki Gdańskiej, sygn. BG BR 504051.

27 „Musei Kleiniani, Pars I.: Collectiones Metallorum & Mineralium Salium et Bituminum: in specie Succini et Succinatorum etc.”, s. CXV–CXXIII, Friedrich-Alexander-Universität Erlangen-Nürnberg Universitätsbibliothek, sygn. UER MS 2680 (Bd. 1), <http://nbn-resolving.de/urn:nbn:de:bvb:29-bvo47884564-5>

28 Szerzej główne tezy wykładu omawiam [w]: *Johann Philipp Breyne i jego wykład, op. cit.*

29 Forschungsbibliothek Gotha, Chart. B 588a (2).

30 Na temat fizykoteologii w Europie II poł. XVII i I poł. XVIII w. zob. np. *Physico-theology: Religion and Science in Europe, 1650–1750*, ed. A. Blair, K. von Greyerz, Baltimore 2020. Z kolei szerzej o postawie fizykoteologicznej J.P. Breyne'a zob. np. K. von Greyerz, *European Physico-theology (1650–c.1760) in Context: Celebrating Nature and Creation*, Oxford 2022, Chapter 6: *Doing Physico-theology: Collecting and Collections*, <https://doi.org/10.1093/oso/9780192864369.003.0006> (wydanie on-line).

starszego gdańskiego zboru reformowanego)³¹, który – użyjmy w tym miejscu skrótu myślowego – za pomocą badań przyrodniczych mógł dowodzić tez teologicznych. Przyjaźnił się także i korespondował z licznymi fizykoteologami z Anglii i krajów niemieckojęzycznych. Wyraz swej fascynacji teologią naturalną, która zaczęła kształtować się w drugiej połowie XVII w., Johann Philipp dawał wielokrotnie. W Gdańsku działo się to m.in. podczas spotkań Societas Litteraria oraz w trakcie edukacji domowej jego dzieci³². Motywy religijne regularnie ujawniały się także w jego pracach drukowanych, korespondencji oficjalnej i prywatnej oraz w licznych zapiskach dotyczących prowadzonego przezeń ogrodu i odziedziczonego po ojcu *musaeum*, które rozwijał przez całe życie³³.

Nie dziwi zatem, że pierwszy Breyne'owski wykład w Societas Litteraria miał charakter manifestu programowego, wytyczając główne kierunki rozwoju towarzystwa aż do jego rozpadu w 1727 r.

31 Według ustaleń S. Kościelaka naturalista wspomnianą funkcję pełnił od co najmniej 1743 r. (*Środowisko gdańskich kalwinistów w połowie XVIII wieku*, [w:] *Dysydenci czy decydenci? Protestanci w obu częściach Prus i w Koronie w XVI–XVII wieku*, red. W. Zawadzki, Elbląg 2018, s. 141; por. *Nova acta historico-ecclesiastica oder Sammlung zu den neuesten Kirchengeschichten*, Bd. 1, Th. 3, Weimar 1758, s. 419. Wydaje się jednak, że datę objęcia ww. funkcji można przesunąć na okres wcześniejszy, niemniej ustalenie konkretnej daty wymaga dalszych kwerend.

32 Pozycje fizykoteologiczne uwidaczniają się w licznych wierszach Anny Renaty Breyne. PAN BG, Ms 534, *passim*; skan rękopisu dostępny on-line na platformie Pomorskiej Biblioteki Cyfrowej: <https://pbc.gda.pl/dlibra/publication/102573/edition/110425#info> [dostęp: 10 lipca 2023].

33 Szerzej o tym w opracowywanej publikacji „Gdańska sałatka owocowa z XVIII w. J.-P. Breyne i rośliny egzotyczne: ananas, bananowiec oraz królowa jednej nocy”.

ANEKS

Szkie wykładu inauguracyjnego Johanna Philippa Breyne'a w gdańskiej Societas Litteraria

Źródło: Forschungsbibliothek Gotha, Chart. A 875, k. 3a–7b.

[k. 3a] Ich kann bey dieser Gelegenheit, meines bedunckens, / keine beßere und mir anständi-
gere Materie E.E. / W.W.E.Edl. zu unterhalten finden, als die eben / benente von der Vortref-
flichkeit des *Studii Naturae / et Historiae Naturalis*; so wohl mich Selber / dadurch zu erbauen,
als insonderheit Sie M.Hochgeschetzte / H.H. auff zu munteren diesem Edlen *Studio* nebst
/ mir abzuliegen und Selbigen in Ihrer Hochgeschätzeten / Societät, nebst denen übrigen
so nützlich / als gelahrten Übungen nicht den geringsten / Platz zu gönnen.

Hier siehet zwahr ein ieder, daß dieses eine / Materie, welche, wen Sie noch würden solte
/ verhandelet werden, viel Zeit würde / erforderen und sich gefolglich in keiner kurtzen /
Rede einschließen laßen. Allein es wird mir / erlaubet seyn, hoffe ich, anietzo, nach Gelegen-
heit / der Zeit und Umständen, die vornemsten Gründen, / woraus die Vortrefflichkeit des
mehr gemeldeten / *Studii Naturae, ejusdemq. Historiae* erhellet, zum / weiteren Nachsinnen
nur mit wenigen zu / berühren.

Den ersten Grund leite ich billich her von Seinen / Ursprung, welcher die Quelle alles Gut-
ten, nemlich / [k. 3b] Gott selber ist. Den gleich, wie derselbige / anfänglich die Natur hat
geschaffen, und Sie nach / seiner Allweisen Vorsehung, noch, so lange es Ihm / gefällt,
erhält; also hat er die Vernünftigen / Creatur den Menschen nemlich mitten unter denen
/ übrigen *Creaturae* gesetzt und Ihm dieselbigen zugleich / unterworfen, umb Sie fleißig
zu untersuchen / und zu seinem Nutzen anzuwenden. Ja es / duncket mir mehr als Wah-
rscheinlich zu seyn, / daß Adam der erste Mensch, im Stande der / Unschuld, als der aller
volkommenste und nach / dem Erben bilder des Großen Schöpfers geschaffene / Mensch,
^adie Erkänntnis^a, sowie andere Ihm nützliche / Wissenschaften, also insonderheit der Natur
und / Natürlichen dingen in höchsten Grad, als von / Gott eingepreget, besaßen, und daß
wir als / seine Nachkommen, dieselbige gewies würden/ angeerbet haben, wan nicht unser
gedachter / Stam=Vatter durch den schwehren Sündenfall, wie / anderer, also auch dieser
Glückseeligkeit Sich / und uns unwürdig und verlustig gemacht hätte. /

Ich sage noch mehr: ich bin gänztlich der / meinung, daß unserer ersten Eltern, so lange Sie
/ im Stande der Unschuld gelebet, nechst der / Lobpreysung des Allweisen Schöpfers, ein
Zuge / [k. 4a] bemühung^b und Ergetzung^b gewesen die Untersuchung der Natur; / und daß
Selbige auch noch die Unserige seyn / würden wen nicht wie oben bereits erwahnte / Adam
und Eva sich Selber u. ihre Nachkommen durch / Ihren Ungehorsahm und Übertretung des
Gottlichen / Gesätzes, o schnöde Undanckbarkeit! vom Gypfel / der Glückseeligkeit in dem
Abgrund aller Unglückseeligkeit gestürtzet hätten. /

Demnach ist die Gültigkeit Gottes auch gegen dem / gefallenen Menschen so groß gewesen, daß Er ihm/ doch eine eingebohrene Lust und Fähigkeit die / Natur zu untersuchen, welche allen Adams / Kindern, iedoch nicht im gleichem Grad beywohnet, / gelaßen.

Umb zu beweisen daß dieses die Wahrheit sey / HochG.Hrn. so berufe ich mich ietzo auf eines / iedem Gewißen und frage ob nicht ein ieder / von Sie, bey sich selbst einen Natürlichen Trieb / die Natürlichen Körper und derer / Phoenomena und Ursachen kennen zu lernen bey / sich befinden? Ja es bestätigen solches unsere / unmündige Kinder, welche sobald sie nur / anfangen ihre Vernunft zu gebrauchen, auch zu gleich / an Zeigungen dieses Triebes durch ihre angebohrene / [k. 4b] Curiosité umb die Natürlichen Dinge zu beschauen / und sich darüber zu verwundern, welche man / bey Ihnen ja nicht muß erstücken, sonder viel / mehr befördern, von sich geben.

Den andere Grund nehme ich von dem / Ältertumb dieses Studii, als welches mit der / Natur und den Mensche^c zu gleich seinen Anfang genommen, wie / aus dem ienigen, was ich eben von seinem Ursprung / angeführet, folgete; da hingegen alle andere / Wißenschafft und Künste, die Erkänntnis des / großen Gottes und vielleicht die Mathesis / ausgenommen, nach und nach und zwahr nach denen / Sündenfall^d erstlich erfunden werden^d /

Der dritte Grund^e folget aus dem Vielfältigen Nutzen / dieses Edlen Studii; als welcher so vielfach ist, / als Wißenschafft und Künste in der Welt bekannt / seyn. Wer siehet nicht, daß wen ich dieses alles / erweisen wollte, ich ehe den Anfang, als das Ende / würde finden, und daß dazu ein großes Volumen / umb solches zu begreifen, würde erfoderet werden.

Derowegen umb hier nur einige anleitung / weiter nach zu dencken zu geben, so werde nur mit / [k. 5a] wenigem deßen Unvergleichlichen Nutzen in denen / vornemsten Wißenschafften anzeigen. /

Da^{am} sich den zu aller erst die Theologia, so / wohl Naturalis, als revelata praesentiret. / Was nun erstlich die Untersuchung und die / dadurch erlangte Erkänntnis der Natur vor einen / herlichen Nutzen hat ad summi cujusdem / Numinis Existentiam, ejusdemq. Attribute etiam / contra pertinacissimos Atheos demonstranda, / solches hat unter andere sattsahm zu zeigt der gelehrte / Engländer Johan Raj in seinem Buche the / Wisdom of God by his Works of ye Creation³⁴ / genant. Ja solches hat überflüssig erkant der / Edle, und der in Untersuchung der Natur wenige / seines gleichen gehabt Robert Boyle, eine / Zierde seines Vatter-Landes; in sonderheit aber / nach der Intention des eben gemeldeten Hr. / Boyle mit

34 J. Ray, *The wisdom of God manifested in the works of the creation being the substance of some common places delivered in the chappel of Trinity-College, in Cambridge*, London 1691. Wszystkie wymieniane w tekście wykładu publikacje J.P. Breyne posiadał w swojej bibliotece prywatnej. Świadczy to m.in. o tym, że gdańszczanin nabywał (lub dostawał) interesujące go prace w krótkim czasie od ich wydania oraz rzeczywiście używał ich podczas własnych studiów. Więcej na ten temat w referacji: K. Pękacka-Falkowska, *The Cost and Value of a Library: Johann Philipp Breyne and His Books*, [w:] *Abstract Book: Printing Centers and Peripheries in the Early Modern Period*, Vilnius, 5–6.10.2023, <https://konferencijos.lnb.lt/printing-centers-and-peripheries/the-cost-and-value-of-a-library-johann-philipp-breyne-and-his-books/>

viel Gelehrsamkeit und / Scharffsinnigkeit beweisen der noch lebende Wilhelm / Derham in seinen Büchern Physico-Theologie³⁵ / und Astro-Theologie³⁶ betitult, welche mehr / als würdig seyn, von allen aufrichtigen Liebhabern / Gottes und der Natur mit der größten / Aufmercksahmkeit gelesen zu werden.

Die Theologia revelata ziehet gleichfals einen / [k. 5b] großen Nutzen aus der Erkänntnis der Natur / und ihrer Historie, welches Sigismundus / Jacobus Apinus in einen kleinen Specimine / unter den Titul Historia Naturalis, de / veritate S. Scripturae Testimonium perhibens³⁷, / an den Tag geleet; aber der in untersuchung der / Natur insonderheit seines Vatterlandes / unermüdete Hr. Joh. Jac. Scheuchzer³⁸ Professor / in Zurich, mein gewogener Freund in seinen / Commentario über das Buch Hiob³⁹ noch / weitläuffiger erwiesen, wie Er den auch einen / über alle Physische und Mathematische / Passagen der H. Schrifft versprochen. / Wie wenig die Jurisprudence dieser Edlen / Wissenschaft gänzlich entbehren kan, laße / ich hoch zu Ehr. Hr. dero durch dringendem / Urtheil ietzo gestellet seyn.

Vor allen andern aber hat die Edle Artzney / Kunst Ihrer höchst nöthig; so gahr daß ich es halte / vor unmöglich zu seyn, daß niemand ein / gutter Medicus seyn könne, der sich nicht / vor her in der Natur wohl herumb gesehen. /

In der Welt Weißheit grösten Theil, wie nicht / weniger der Historie, machet unstreitig / [k. 6a] die Natur Wißenschafft und der selbigen Historie / selber aus.

Diese Zeit würde mir zu kurtz fallen, wen ich / die Artes Mechanicas sollte durch gehen und / nur mit wenig Wörter den vielfältigen / Nutzen, welche eine iede derselben von die / Natur Wißenschafft entlehnet, an zeigen.

Viertes erhellet die Vortrefflichkeit des Studii / Naturae auch da her, dieweil es ieder Zeit von / den Weisesten und Grösten Männern ist / hochgeschätzt werden, wie aus denen alten Geschichten / der Chaldaeer, Aegyptier, Griechen, Römern und / dergleichen, auch aus denen unserer Zeiten am / Tage lieget. Ja so gahr, daß auch die grösten / Monarchen sich mit diesem Edlen Studio zu / divertiren und selbiges kräfttig zu befördern keine / bedencken getragen, ohne daß Sie da durch Ihren / Purpur sollten beflecket haben, welcher viel / mehr desto heller dadurch gegläntzet.

Hier könnte ich leichtlich eine große menge / Exempla anführen, allein umb die Weitläuffigkeit / zu vermeiden, will nur zweyer gedennen: / der erste ist Salomon der weiseste^f unter den

35 W. Derham, *Physico-theology, or, A demonstration of the being and attributes of God, from his works of creation: being the substance of sixteen sermons preached in St. Mary-le-Bow-Church, London... in the years 1711 and 1712: with large notes and many curious observations*, London 1720.

36 W. Derham, *Astro-theology: Or, A Demonstration of the Being and Attributes of God, from a Survey of the Heavens*, London 1721.

37 S.J. Apin, *Historia naturalis de veritate Scripturae S. testimonium perhibens brevi specimine demonstrata*, Altdorf 1717.

38 Z. Scheuchzerami J.P. Brejne znał się z czasów studiów i swej peregrinatio medica.

39 J.J. Scheuchzer, *Jobi physica sacra, oder, Hiobs Natur-Wissenschaft vergliechen mit der heutigen*, Zürich 1721.

/ [k. 6b] Königen, welcher an Herrligkeit auch / alle übertroffen. der andere aber der gröste / Monarche unserer Zeiten; ich meine den unlängst / verstorbenen Könige von Franckreich Ludovicum / XIV.⁴⁰ glorwürdigster Gedächtnis, der gewies / nicht ohne Ursache den bey Nahmen des Großen / überkommen. Wie sehr der erstere diesem / Studio ergeben gewesen und wie weit aus darinnen gebracht, lehret uns die H. Schrift / selber; Wie hoch aber der letztere solches gehalten, / wie sehr Er sich daran ergetzet, wen / nachdrücklicher es beforderet und der Untersucher der / Natur belohnet, will ich, weilen es noch / in frischer Gedächtnis und Weltkündig, hier / nur erinneret haben.

Endlich will ich nach zum fünften denen Gründen / woraus die Vortrefflichkeit des mehr genannten / Studii Naturae abzunehmen, bey fügen die / Annehmlichkeit des selbigen, welche ein ieder der / nur die lieblichkeit desselbigen gekostet, leichter / bey sich selber wird empfinden, als mit Worten / beschreiben können.

Diesem setzte ich Sechtens zum Beschluß nach / hinzu, die Unschuld dieses Studii, welches / mit gutten recht *innocentissimum* kan genannt / werden; in dem ich in Geziemender Obliegung / [k. 7a] dießelbigen, weder Gott erzürnen, noch meinen / Nächster, vielwenigen mich selbst beleidigen / oder mein Gewißen laedire; da im / Gegentheil die Ehre des großen Schopffer und meines / Nechsten Nutzen dadurch beförderet, ich aber / erbauet und ergetzet werde. Wen nur WohlEdl. und Hochg. Hrn. des / Studium der Natur und derselbigen Historie / eine so Vortreffliche und nechst dem/ Reinem Gottesdienst die aller vornehmste Bemühung / des Menschen ist, wie ich aus denen angeführten / Gründen, so wohl wegen seines Ursprungs, / Ältetrums, Nutzens, als seiner Hochachtung, / Annehmlichkeit und Unschuld vermeinen / erwiesen zu haben; was ist den billiger, als daß / wir die Menschen diesem vortrefflichen Studio, wo nicht / die meiste Zeit unseres Lebens, dannoch zum / wenigsten die Neben Stunden, welche einen / ieden vom dienste Gottes und denen nöthigen / Geschäften seines Berufs übrig seynd, wiedmen. / Ja ich sage, was ist billiger, als daß insonderheit / auch diese löbliche Societät, welche *Morum / et Scientiarum incrementa* zu Ihrem beliebten / Endtzweck gesetzet, demselbigen nebst der / [k. 7b] Excolirung anderer Nützlichen Wißenschafften, nicht/ den geringsten Platz einräumen; da nach / dem Ausspruch ienes Poeten.

Scire opus est⁴¹, triplex genus omnia, bonorum, / Utilia, Delectaas majusq. ambobus Honestum / wie nicht leicht in einen anderen Studio / des *Utile et Juwendum* mit dem *Honesto* / so verbunden finden werden.

^a-^a wyrazy nadpisane; ^b-^b wyrazy nadpisane; ^c-^c wyrazy nadpisane; ^d-^d wyrazy nadpisane; ^e wyraz nadpisany; ^f wyraz nadpisany.

Uwaga: zachowano oryginalną interpunkcję, gramatykę i zapis poszczególnych wyrazów oraz nie rozwijano skrótów.

⁴⁰ W 1666 r. założył Académie des Sciences.

⁴¹ Nawiązanie do cycerońskich listów do brata Kwintusa (Q.F II 9).

BIBLIOGRAFIA

Źródła archiwalne:

Archiv der Leopoldina

sygn. M 2 (Matrikelbände), 01.

Biblioteka Główna Politechniki Gdańskiej

sygn. BG BR 504051, <https://pbc.gda.pl/dlibra/publication/26677/edition/21467/content>

Forschungsbibliothek Gotha

Chart. B 588a (2).

Friedrich-Alexander-Universität Erlangen-Nürnberg Universitätsbibliothek

sygn. UER MS 2680 (Bd. 1), <http://nbn-resolving.de/urn:nbn:de:bvb:29-bv047884564-5>

Polska Akademia Nauk Biblioteka Gdańska

Ms 534, <https://pbc.gda.pl/dlibra/publication/102573/edition/110425#info>; Ms 673;
Ms 2245.

The Library and Archives of the Royal Society

Sherard Correspondence, 252/1; MS/578; EL/C1/105.

The British Library

Sloane Ms 3334; Sloane Ms 4045.

Źródła drukowane (w tym edycje źródeł):

„Acta litteraria regni Poloniae et magni ducatus Lithuaniae anno MDCCLV publicata” 1755,
Trimestre primum.

Apin S.J., *Historia naturalis de veritate Scripturae S. testimonium perhibens brevi specimine demonstrata*, Altdorf 1717.

Breyne J., *Icones Exoticarum aliarumque minus cognitarum plantarum centuria prima, cum figuris aeneis summo studio elaboratis*, Gedani 1678.

Conradt I., *Dissertatio medico-physica de frigoris natura et effectibus*, Oliva 1677.

Derham W., *Astro-theology: Or, A Demonstration of the Being and Attributes of God, from a Survey of the Heavens*, London 1721.

Derham W., *Physico-theology, or, A demonstration of the being and attributes of God, from his works of creation: being the substance of sixteen sermons preached in St. Mary-le-Bow-Church, London... in the years 1711 and 1712: with large notes and many curious observations*, London 1720.

Excerpta ex litteris illustrium et clasissimorum virorum ad nobilissimum, ampliss. et consultiss. Johannem Hevelium cons. Gedanensem perscriptis, judicia de rebus astronomicis ejusdemque scriptis exhibentia, studio ac opera Johannis Eriici Olhoffii..., Gedani 1683.

Leibniz G.W., *Politische Schriften*, hrsg. von H. H. Holz, Bd. 2, Frankfurt–Wien 1966.

- Nova acta historico-ecclesiastica oder Sammlung zu den neuesten Kirchengeschichten*, Bd. 1, Th. 3, Weimar 1758.
- Pękacka-Falkowska K., *The English Connection: Jacob and Johann Philipp Breyne, James Petiver and Plants: The Correspondence between the Breyne and Petiver from the 1690s*, „Kwartalnik Historyczny” 2021, t. 185, nr 5, s. 167–198, DOI: 10.12775/KH.2021.128.SI.1.06
- Ray J., *The wisdom of God manifested in the works of the creation being the substance of some common places delivered in the chappel of Trinity-College, in Cambridge*, London 1691.
- Reyger G., *Tentamen florum Gedanensis methodo sexuali adcommodatae... Adcessit Joannis Philippi Breyneii vita et Christiani Menzellii Centuria plantarum*, Gedani 1764.
- Scheuchzer J.J., *Jobi physica sacra, oder, Hiobs Natur-Wissenschaftt vergliechen mit der heutigen*, Zürich 1721.
- The Correspondence of Henry Oldenburg*, ed. A.R. Hall and M.B. Hall, Vol. 9: 1672–1673, Madison, Wisconsin 1973.
- Zientara W., *Statut gdańskiego Towarzystwa Naukowego Societas Litteraria 1720–1727*, „Zapiski Historyczne” 1991, t. LVI, z. 1, s. 77–92.

Opracowania:

- Bilikiewicz T., Bilikiewicz K., *Collegium Medicum w Gdańsku. Pierwsza na ziemiach polskich izba lekarska*, Kraków 1948.
- Czerniakowska M., *Jan Heweliusz i Towarzystwo Królewskie w Londynie*, Gdańsk 2010.
- Greyerz K. von, *European Physico-theology (1650–c.1760) in Context: Celebrating Nature and Creation*, Oxford 2022, <https://doi.org/10.1093/oso/9780192864369.001.0001>
- Kościelak S., Środowisko gdańskich kalwinistów w połowie XVIII wieku, [w:] *Dysydenci czy decydenci? Protestanci w obu częściach Prus i w Koronie w XVI–XVIII wieku*, red. W. Zawadzki, Elbląg 2018, s. 129–154.
- Kotarski E., Januszajtis A., *Johann Philipp Breyne*, https://gdansk.gedanopedia.pl/gdansk/?title=BREYN_JOHANN_PHILIPP_lekarz,_przyrodnik [dostęp: 10 lipca 2023].
- Kurdybacha Ł., *Stosunki kulturalne polsko-gdańskie w XVIII wieku*, Gdańsk 1937.
- Pękacka-Falkowska K., „*Freundschaft die auch nach dem Tod wärt*”. Daniel Gödtke, Gerard Blaes i zootomia, „Zapiski Historyczne” 2020, t. 85, z. 1, s. 51–90, DOI: 10.15762/ZH.2020.02.
- Pękacka-Falkowska K., Siek B., *Johannes Schmiedt (1623–1690)*, „Journal of Neurology” 2021, vol. 268, nr 12, s. 4918–4920, DOI: 10.1007/s00415-021-10602-w
- Pękacka-Falkowska K., *Instrumenty chirurgiczno-anatomiczne i rytownicze gdańskiego lekarza Christopha Gottwalda (1636–1700)*, „Klio. Czasopismo poświęcone dziejom Polski i powszechnym” 2018, t. 46, nr 3, s. 157–183, <https://doi.org/10.12775/KLIO.2018.037>

- Pękacka-Falkowska K., *Między Gdańskiem a Toruniem: Georg Seger i anatomia*, [w:] *Historia to (nie) fraszka. Studia ofiarowane profesorowi Krzysztofowi Mikulskiemu z okazji 60 rocznicy urodzin*, red. M. Targowski, A. Zielińska, Toruń 2020, s. 117–181.
- Pękacka-Falkowska K., *Peregrinatio academica gdańskiego przyrodzawcy Johanna Philippa Breyne'a, cz. I: słynne kolekcje naturalistów, ogrody oraz muzea (Londyn i okolice)*, https://www.wilanow-palac.pl/peregrinatio_academica_gdanskiego_przyrodzawcy_johanna_philippa_breyne_a_cz_i_slynnne_kolekcje_naturaliow_ogrody_oraz_muzea_londyn_i_okolice.html [dostęp: 10 lipca 2023].
- Pękacka-Falkowska K., *Peregrinatio academica gdańskiego przyrodzawcy Johanna Philippa Breyne'a, cz. II: przystanek Lizbona*, https://www.wilanow-palac.pl/peregrinatio_academica_gdanskiego_przyrodzawcy_johanna_philippa_breyne_a_cz_ii_przystanek_lizbona.html [dostęp: 10 lipca 2023].
- Pękacka-Falkowska K., *Peregrinatio academica gdańskiego przyrodzawcy Johanna Philippa Breyne'a, cz. III: do Florencji*, https://www.wilanow-palac.pl/peregrinatio_academica_gdanskiego_przyrodzawcy_johanna_philippa_breyne_a_cz_iii_do_florencji.html [dostęp: 10 lipca 2023].
- Pękacka-Falkowska K., *Johann Philipp Breyne i jego wykład o powodach, dla których warto studiować Naturę*, https://www.wilanow-palac.pl/johann_philipp_breyne_i_jego_wyklad_o_powodach_dla_ktorych_warto_studiuowac_nature.html [dostęp: 10 lipca 2023].
- Pękacka-Falkowska K., *The Cost and Value of a Library: Johann Philipp Breyne and His Books*, [w:] *Abstract Book: Printing Centers and Peripheries in the Early Modern Period, Vilnius, 5–6.10.2023*, <https://konferencijos.lnb.lt/printing-centers-and-peripheries/the-cost-and-value-of-a-library-johann-philipp-breyne-and-his-books/> [dostęp: 5 października 2023].
- Physico-theology: Religion and Science in Europe, 1650–1750*, ed. A. Blair, K. von Greyerz, Baltimore 2020.
- Sokół S., *Medycyna w Gdańsku w dobie odrodzenia*, Wrocław–Warszawa 1960.

O AUTORCE

Katarzyna Pękacka-Falkowska – dr n. hum., adiunkt w Katedrze i Zakładzie Historii i Filozofii Nauk Medycznych Uniwersytetu Medycznego w Poznaniu; główne zainteresowania badawcze: historia społeczna Prus Królewskich, historia nauki (przede wszystkim medycyny i przyrodzawstwa) w XVII–XVIII w., filozofia nowożytna.
e-mail: pekackafalkowska@ump.edu.pl